

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Aralık/December 2023, c. 9, s. 2: 1279-1309

Bâ Harf-i Cerrinin Anlam Değeri -Muallakât-ı Seb'â Özelinde-
The Meaning Value of Bâ Harf-ı Cerrı -Specific to Muallakât-ı Seb'â

Nurullah ORUÇ

Dr. Öğretim Görevlisi, Atatürk Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagati ABD,

Dr. Instructor, Atatürk University

Faculty of Theology Arabic Language and Rhetoric

nurullah.oruc@atauni.edu.tr

ORCID: 0000-0003-4487-4140

DOI: 10.47424/tasavvur.1355131

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 4 Eylül / September 2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 11 Ekim / October 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık/December 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Oruç, Nurullah. "Bâ Harf-i Cerrinin Anlam Değeri -Muallakât-ı Seb'â Özelinde-". Tasavvur - Tekirdağ İlahiyat Dergisi 9 / 2 (Aralık 2022): 1279-1309.
<https://doi.org/10.47424/tasavvur.1355131>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | mailto: ilahiyatdergi@nku.edu.tr

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdağ Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdağ, 59100 Turkey.

CC BY-NC 4.0

Öz

Arapçada hurûfu'l-me'ânî, sözün anlam ifade etmesini sağlayan en önemli etkenlerdendir. Bu harflerden biri de bâ harf-i cerridir. Aslında bu harf için benzer çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Nahiv/sentaks türündeki eserlerde harf-i cerler bahsinde, mana harflerini ele alan müstakil eserlerde ve harf-i cerleri konu edinen özgün çalışmalarda incelenmiştir. Ayrıca müstakil olarak muhtelif açılardan özgün biçimde de irdelenmiştir. Kimileri bu edatın Kur'ân-ı Kerim'in bazı sûrelerinde kullanım biçimlerine yer verirken, bazıları kullanıldığı belirli manalar açısından işlemiştir. Ancak Arap dilinde son derece önem arz eden ve Klasik Arapça metinlerin bir türü olan Cahiliye şiirlerindeki mana harfleri uygulamalı ve şiir örnekli şekilde yapılan çalışmalara az rastlanır. Bu araştırma, birçok mana ve görevde kullanılan ve Arap dili ve edebiyatı tarihinin ilk döneminden günümüze kadar telif edilen eserlerin hemen hemen tamamında istişhat edilen Câhiliye şiiri bazında özgün bir çalışması yapılmayan bâ edatını konu edinir. Çalışmamızda, bâ harfinin Cahiliye devrine ait muallaka şiirlerindeki yeri ve kullanım şekli üzerinde durulmuştur. Araştırmanın hedefinde, şiirlerde bulunan bâ, daha çok hangi anlamda kullanılmış? Ağırlıkta hangi muallakada yer almış? Hakiki ile mecazî anlamıyla birlikte aynı anda kullanıldığı şiir var mı? Diğer klasik metinlerde olduğu gibi harfin, ifadelere yansıttığı anlamların tamamı şiirlerde var mı? gibi sorulara yanıt bulmaktır. İki bölümden oluşan bu çalışmada, birinci kısımda muallaka şiirlerinin genel özellikleri ve müellifleri hakkında kısa bilgilendirme yapılmıştır. İkinci kısımda ise bu harfin şiirlerde kullanım biçimlerine yer verilmiştir. Anlama etkisi olduğundan yeri geldiğinde bâ edatının gramer yönü de tetkik edilmiştir. Şiirlerde kullanılan bu edat incelenirken, kullanıldığı beyitlerin şerhlerin yanında ilgili beytin metnine bütüncül bakarak ve bu harfin gramer yönünü de dikkate alarak bir sonuç elde edilmeye çalışılmıştır. Konuyla ilgili yapılan ilk tetkikte bütün muallaka şiirlerinde yer alan bâ harf-i cerrinin muhtelif manalarda kullanıldığı mülahaza edilmiştir. Muallaka şiirlerinde bâ harf-i cerrinin en çok kullanıldığı anlam ise zarf-ı mekân manasıdır. Bu durum, muallakalarda sıkça rastlanan ve bâ harf-i cerrinin siyakında kullanılan yer isimlerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu harfin kullanıldığı asıl anlam ilsâktir. Muallaka şiirlerinde birçok mecazi anlamda kullanılan bu edat, genel itibariyle bu anlamlarla birlikte asıl manasını da yansıttığı gö-

rülmektedir. Bu nedenle zaman zaman bir mana harfinin aynı anda hem asıl hem tali anlamıyla kullanılabileceği anlaşılmaktadır. Bâ harf-i cerri muallaka şiirinde çeşitli anlamlarıyla toplamda iki yüz kırk üç yerde kullanıldığı görülmür. Birçok mana ifade eden bu harf, muallaka şiirinde *ilsâk, ta'diye, isti'âne, sebeb, musâhaba, zarf, bedel, mukâbele, mücâveze, isti'lâ', tab'ûd, kasem ve te'kit* olmak üzere toplamda on üç manada kullanılmıştır. Bâ harf-i cerrinin en çok kullanıldığı muallaka ise, Tarafe b. el-Abd'in muallakasıdır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Bâ harf-i cerri, Hurûfu'l-me'ânî, Muallakât, Câhiliye şiiri.

Abstract

In Arabic, hurûf al-ma'ânî (meaning letters) are of the most remarkable factors making the words make sense. One of these letters is harf al-jarr ba. Actually, it is seen that similar studies were conducted for this letter. It has been analysed under the hurûf al-jarr chapters in naḥw/syntax books, in separate works addressing meaning letters and in original studies related to hurûf al-jarr. Additionally, it was specifically scrutinized from various aspects in an original way. While some gave place to the forms it was used in certain surahs of Qur'an, others analysed it in terms of certain meanings it conveyed. However, there are few studies applying the meaning letters and presenting poetry examples from the jāhiliyyah poems, which are extremely important in Arabic language and a type of Classical Arabic texts. This study addresses the ba preposition, used with many meanings and functions, about which there were no original studies on the basis of jāhiliyyah poetry which has been exemplified in almost all of the works written in the period beginning from the earliest times of Arabic language and literature to this time. This study analyses the place and style of use for the letter ba in mu'allaqât poems written in jāhiliyyah. The aim of this study is to find answers for questions such as: "Being used in poems, which meaning is conveyed more often with ba? In which mu'allaqât poem was it used more? Are there any poems in which it is used with its literal and figurative meanings simultaneously? Do the poems include all of the meanings this letter adds to expressions like in the classical texts?". Consisting of two chapters, this study presents brief information regarding the general characteristics of the mu'allaqât poems and their poets in

the first chapter. In the second chapter, the forms this letter is used in poetry are presented. Since it influences meaning, the grammatical aspect of the ba preposition is also analysed when necessary. While this preposition used in poetry is examined, by considering the elucidation of the couplets it was used, the holistic text in which the couplet appeared and the grammatical aspect of this letter, we tried to make a conclusion. In the preliminary analysis about the subject, it was considered that harf al-jarr ba taking place in all mu'allaqât poems was used with various meanings. In the mu'allaqât poems, the most common meaning which harf al-jarr ba conveys is as adverb of place. It is thought that, this stems from the names of places which are frequently seen in mu'allaqât poems and for the expression style of harf al-jarr ba. The real meaning with which this letter is used is addition. Being used with numerous figurative meanings, this preposition is seen to reflect its literal meaning as well as these ones. For this reason, it can be understood how a meaning letter can be used both in its literal meaning and the secondary/figurative meaning. It is understood that harf al-jarr ba was used for a total of two hundred and forty-three times in mu'allaqât poems with its various meanings. With its many meanings, this letter was used with thirteen different meanings in mu'allaqât poems with meanings such as addition, causative, referencing, giving reason, conversation, adverb, valuing, reciprocation, responding, escalation, indefinite, oath and reduplication. The mu'allaqâ in which harf al-jarr ba was used the most is that of ʿArāfa b. al-ʿAbd's.

Keywords: Arabic Language, Harf al-jarr ba, Hurûf al-ma'ānî, Mu'allaqât, jāhiliyyah poetry.

Giriş

Arap dili, pek kadim ve kelime dağarcığı bakımından zengin diller arasında yer alır.¹ Bu dilin kültür ve felsefesini anlamak ise bunun için vazedilen dilbilgisi kurallarının yanında edebî ve belâğî yönünden tam anlamıyla vakıf olabilmekle mümkündür. Söz konusu kurallardan biri şüphesiz ki Arap gra-

¹ Ahmed b. İbrâhîm b. Mustafâ es-Seyyid el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-edeb fi edebiyâti ve inşâi luğati'l-'Arab*, (Kahire: Dâru'l-Ḥadîs, 2013), 265.

merinde geniş bir yer tutan ve bu alanda hakkında onlarca eserler ortaya koyulan hurûfu'l-me'ânî (mana harfleri)dir. Bu harflerin her biri, tek başına hiç bir mana ifade etmeyip ancak cümle içerisinde mana kazanan, ya da cümleyle anlam yükleyen edatlardır. Cümleleri oluşturan bu harflerin her birinin asıl anlamına ilaveten tali anlamı da bulunmaktadır. Birden fazla mana ifade eden bir harfin, cümledeki yeri ve siyak-sibakına bağlı olarak manaya farklı yansı- maktadır.² Hur'uf-u me'ânîden biri de bu çalışmaya konu olan bâ harfidir. Diğer mana harflerinde olduğu gibi bâ harfi için de cümle içerisindeki pozis- yonuna göre çeşitli görev ve manalar atfedilmiştir. Arap dilbilimcileri, bu ko- nuda bazen görüş birliğinde iken bazı yerlerde görüş ayrılığına düşmüşler- dir.³

Genelde bâ harf-i cerrîyle ilgili araştırmalar yapılmışsa da özel anlamda Arap dili ve edebiyatında önemli yer tutan Cahiliyye şiiri bağlamında bir ça- lışmaya rastlanmamaktadır. Bu sahada yapılan ve ulaşılabildiğimiz benzer ça- lışmalar makale türden olup şunlardır:

- M. Muzaffef Abd Rûmî'nin 2009'da yayımlanan *Me'ânî'l-Bâ fî Sûrati'l- Bakara* adlı araştırma makalesi.

- Munshid Fâleh Wâdî'nin 2016'da yayımlanan *Bâ'nın Arap Dilindeki An- lamları ve Kur'an-ı Kerim'deki Kullanımı* adlı araştırma makalesi.

- Ahmed Sabrî Abdulmunim'in 2016'da yayımlanan *Eseru'l-İhtilâfi fî Har- fi'l-Bâ fî'htilâfi'l-Fukahâ* adlı araştırma makalesi.

- Halil İbrahim Mudhî'nin 2017'de yayımlanan *Eseru Harfi'l-Bâ fî Ba'dî'l- Ahkâmi'l-Fıkhiyye* adlı araştırma makalesi.

- Rabia Abdusselam Muhammed Hendar'ın 2018'da yayımlanan *Harfu'l- cerr (el-Bâ) Beyne's-Siyâkâti'l-Kur'âniyye ve'd-Delâleti'l-Mu'cemiyye* adlı araştırma makalesi.

² Geniş bilgi için bk. Ahmed b. Abdinnur el-Mâlekî, *Raşfu'l-mebânî fî şerhi hurûfi'l-me'ânî*, thk. Ahmed Muhammed el-Ḥarrât (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 2014), 97-104. Ayrıca bk. Yusuf Akçakoca, *Arap dili sözdiziminin anlambilim boyutu -Cümle öğeleri, kurgusu ve anlam-* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019), 193-194.

³ Geniş bilgi için bk. Mâlekî, *Raşfu'l-mebânî fî şerhi hurûfi'l-me'ânî*, 220-228.

- Nibrâs Hamîd İbrahim'in 2019'da yayımlanan *Me'ânî Harfeyi'l-Cerr el-Bâ ve Min fî Sûreti'l-Enfâl* adlı araştırma makalesi.

- İbrahim Kocabıyık ve Pınar Akgül'ün 2020'de yayımlanan *Arap Dilinde Bâ-i Sebebiyye ve Anlamları* adlı araştırma makaleleri.

- Fehd b. Süleyman'ın 2020'de yayımlanan *Delâletü'l-Bâ 'ala't-Tab'îz fî'l-Kur'ânî'l-Kerîm* adlı araştırma makalesi.

- Muhammed Kâmil Şihâb'ın 2022'de yayımlanan *Harfu'l-Bâ ve Eseruhû fî'l-Ahkâmi'l-Fıkhiyye* adlı araştırma makalesi.

- Muhammed İkbâl'in 2022'de yayımlanan *Me'ânî Harfi'l-Bâ 'inde'n-Nahviyyîn ve'l-Usûliyyîn* adlı araştırma makalesi.

Yukarıda anılan çalışmalarda olduğu gibi bâ harf-i cerriyile ilgili yapılan müstakil çalışmalar genelde Kur'ân-ı Kerîm ve Fıkıh Usûlü bağlamında yapıldığı mülahaza edilirken, bazen de bu harf, kullanıldığı belirli mana yönünden ele alındığı gözlemlenmektedir. Bununla ilgili şiir bazında yapılan bir çalışma ise görülmemektedir.

Çalışmamızda, Araplar nezdinde önemli bir yer tutan ve panayırlarda düzenlenen şiir yarışmaları sonucunda en çok beğeni aldığı için Kâbe'nin duvarında asıldığı rivayet edilen el-muallakât⁴ adlı şiirlerdeki bâ harf-i cerrinin lafza kattığı mana açısından değerlendirilmesi yapılmış ve bu konudaki ihtilaflar tartışılmıştır. İki kısma ayırdığımız bu çalışmanın ilkinde muallaka şiirleri ve müellifleri hakkında öz bilgi verilmiştir. İkincisinde ise bâ edatının kullanıldığı şiirlerden örnekler sunarak edatın anlam inceliklerine temas edilmiş ve bu konuda ileri sürülen muhtelif görüşler değerlendirilmiştir.

Çalışmamızın sınırını aşacağından, bâ harfinin kullanıldığı her bir mana için sadece birer veya ikişer örnek beyitler verilmiştir.

1. Muallaka Şiirleri ve Müellifleri

Câhiliye dönemi Arap şairleri, sayılamayacak kadar çoktur. Bunların bir kısmı deha olması, şiirlerinin çokça rivayet edilmiş olması veya İslam döne-

⁴ Süleyman Tülücü, "Muallakât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/308.

mine yakın bir dönemde yaşamış olması sebebiyle şöhret bulmuş; isimleri ve şiirleri günümüze kadar intikal etmiştir.⁵ Arap toplumu nezdinde önemli bir yer tutan bir kısım şairler tarafından yazılan ve Arap halkının çokça beğendiği şiirler, ilgi çektiği için Kâbe'nin duvarına asılırdı. Bu eylemden ötürü de şiirlerine, asılan anlamına gelen muallakât adı verilmekteydi.⁶ *es-seb'u't-tivâl*, *el-müzehhebât*, *es-sumût*, *el-meşhûrat* ve *es-seb'iyât*⁷ gibi farklı isimlerle de anılagelen muallaka şiirleri, Câhiliye dönemi Arap yarımadasının çevrelerinde başta Ukâz olmak üzere türlü panayırların kurulduğu ve burada tertip edilen şiir yarışmalarının sonucunda seçilip Kâbe duvarına asıldığı nakledilir.⁸ Daha çok bu isimle tanınması da muhtemelen bu sebepten ötürüdür. Kâbe'nin duvarına ilk asılan muallaka ise İmruülkays b. Hucr'ın muallakası olduğu rivayet edilir.⁹ Muallaka şiirlerini derleyen, tahkik, şerh ya da irab edenlerin eserlerinde İmruülkays'ın muallakasıyla başlanılması da büyük ihtimal buna dayanır.

Kaynaklarda her ne kadar bu şiirlerin Kâbe duvarlarında asıldığı bilgisi nakledilse de bu konu hakkında görüş farklılığı söz konusudur. Çalışmamızın asıl konusunun kapsamının dışında olduğundan bu ihtilaflara yer verilmemiştir.¹⁰ İmruülkays b. Hucr (öl. 540), Tarafe b. el-Abd (öl. 564), Hâris b. Hillize, (öl. 570), Amr b. Külsûm (öl. 584), Züheyr b. Ebû Sülmâ (öl. 609), Antere b. Şeddâd (öl. 614) ve Lebîd b. Rebîa (öl. 660), muallaka şiirlerinin müellifleri-

⁵ Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-'edeb fi edebiyâtı ve inşâi luğati'l-Arab*, 278.

⁶ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2013), 6/404; Süleyman Tülücü, "Muallakât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/308.

⁷ Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed el-Enbârî, *Şerhü'l-Kaşâidi's-seb'î't-tivâl*, thk. Abdusselâm b. Hârûn (Dimaşk: Dâru'l-Me'ârif, ts.), 11; Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdirabbih b. Habîb el-Kurtubî el-Endelüsî, *el-'İkdü'l-ferîd*, thk. eş-Şirbînî Şerîde (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2013), 4/198.

⁸ Süleyman Tülücü, "Muallakât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/308-309.

⁹ Enbârî, *Şerhü'l-Kaşâidi's-seb'î't-tivâl*, 12.

¹⁰ Geniş bilgi için bk. Enbârî, *Şerhü'l-Kaşâidi's-seb'î't-tivâl*, 11-12; Nâsiruddîn el-Esed, *Maşâdiru's-şî'ri'l-câhilî ve kıymetühe't-Târihiyye* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1988), 169; Süleyman Tülücü, "Muallakât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/308-309.

dir.¹¹ Kimileri muallaka şairlerini sekiz, dokuz ve ona kadar çıkarıp farklı isimler zikretmektedirler.¹² Meşhûr olan ise isimlerini saydığımız yedi müellif olduğundan çalışmamızda bu isimlere ait muallaka şiirlerinden örnekler verilmiştir. Çalışmamızda, bâ harf-i cerri anlam yönünden analiz edildiği için muallaka şiirleriyle ilgili bu kadar bilgiyle yetindik.

2. Muallaka Şiirinde "Bâ" Edatının İşlevi

Arapça'da bâ harf-i cerri, mana harfi olarak, yalnızca isimle birlikte kullanılıp bu ismi daima mecrûr yapar.¹³ Muallakalarda muhtelif manalarıyla iki yüz kırk üç yerde geçen bu edat, *ilsâk, ta'diye, isti'âne, sebeb, musâhaba, zarf, bedel, mukâbele, mücâveze, isti'lâ', tab'îd, kasem, gaye* ve *te'kit* olmak üzere on dört manada kullanılır.¹⁴ Görüldüğü kadarıyla muallaka şiirlerinde gaye anlamı haricinde bütün manalarda kullanılmıştır. En çok *zarf-ı mekân* konumunda kullanılması dikkati çekmektedir. Neticede muallaka şiirlerinde yer isimlerine çokça rastlanmaktadır. Bâ harfinin en çok kullanıldığı muallaka ise Tarafe b. el-Abd'in muallakasıdır. Muallaka şiirlerinde bâ harfi, bazen iki mana ihtimalini taşıırken, bazı yerlerde hangi manada kullanıldığı ihtilaflıdır. Bu ihtilaflar ilgili yerlerde tartışılmıştır.

Sîbeveyhi (öl. 180/796) ve bazı dil alimleri, bâ harfinin asıl olarak ilsâk manasında kullanıldığını, diğer manalar ise bu asıl manaya ilaveten yan anlam olarak değerlendirilebileceğini ileri sürerler. Buna göre her bâ harfinde zımnen ilsâk manası bulunmaktadır. Dilbilimcilerin kahir ekseriyeti ise bâ harfinin, yerine göre müstakil olarak ayrı ayrı manalarda kullanıldığını görüşündedirler. Binaenaleyh bu edat, cümledeki konuma bağlı olarak ilgili manada kullanılır ve iddia edildiği şekilde aynı anda iki manada kullanılmamak-

¹¹ İbn Abdi Rabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, 4/199-200.

¹² Süleyman Tülüçü, "Muallakât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/308-309.

¹³ Mâlekî, *Raşfu'l-mebânî fi şerhi hurûfi'l-me'ânî*, (2014), 220.

¹⁴ Hasan b. Kasım el-Murâdî, *el-Cene'd-dânî fi hurûfi'l-me'ânî* thk. Fahrüddîn Kabâve ve Muhammed Nedîm Fâdîl, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2016), 36-48; Ebû Muhammed Abdullâh Cemâluddîn İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, thk. Mâzin el-Mubârek ve Muhammed Ali Hamdullâh (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1964), 1/169-176.

tadır.¹⁵ Netice olarak her iki görüşten de bâ edatının cümledeki fonksiyonuna göre muhtelif manalarda kullanıldığı anlaşılmaktadır.

2.1. İlsâk Anlamında Kullanılan Bâ Harf-İ Cerri

İlsâk, *bitişmek*, *yapışmak*, *asılmak* bir *şeye tutunmak* gibi manalara gelir. Bu anlamda kullanılan bâ edatına da *bâu'l-ilsâk* denilmektedir. Zira bu pozisyon-daki harf, anlam itibariyle kendisinden öncekiyle sonraki arasında bir köprü vazifesi görmektedir.¹⁶ Mesela *أَمْسَكْتُ بِيدِكَ* *Senin elinden tuttum* cümlesindeki bâ, kendinden önce gelen *أَمْسَكْتُ* (tutma) fiilini, kendinden sonra gelen *يد* (el) ismine bağlamaktadır. Buradaki bağlantı gerçek ve somut manada olduğu için buna lafzî *ilsâk* denmektedir. *أَمَنْتُ بِاللَّهِ* *Allah'a iman ettim*. Misalindeki bâ harfi ise kendinden önce gelen *أَمَرٌ* (inanma) fiilini, kendinden sonra gelen *الله* celâle ismiyle mana bakımından ilişkilendirdiğinden dolayı buradaki *ilsâk* manevî *ilsâktir*. Her iki misalden de anlaşıldığı gibi lafzî ve manevî olmak üzere iki tür *ilsâk* söz konusudur.¹⁷ Bâ harf-i cerri, muallaka şiirlerin farklı yerlerinde toplamda on bir yerde *ilsâk* anlamında kullanıldığı görülmüştür.¹⁸ En çok ise Hâris b. Hillize'nin (öl. 570 [?]) muallakasında olmak üzere üç yerde kullanılmıştır.¹⁹ Salt *ilsâk* için kullanılan bâ harfinin muallakalarda en çok lafzî *ilsâk* manasında kullanıldığı görülmüştür.²⁰ Dört yerde ise manevî *ilsâk* ifade etmektedir.²¹ Bâ edatının muallakalarda *ilsâk* manasında kullanıldığı şiirlerden bazıları şöyledir:

فَيَا لَكَ مِنْ لَيْلٍ كَانَ نُجُومُهُ بِأَمْزاسِ كَتَانٍ إِلَى صَمِّ جَنْدَلٍ

¹⁵ Mâlekî, *Raşfu'l-mebânî fi şerhi hurûfi'l-me'ânî*, 221; Murâdî, *el-Cene'd-dânî fi hurûfi'l-me'ânî*, 36.

¹⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 8/77-78.

¹⁷ Mâlekî, *Raşfu'l-mebânî fi şerhi hurûfi'l-me'ânî*, 221.

¹⁸ Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'â* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009), 24, 31, 43, 72, 87, 103, 105, 120, 133, 135 ve 142.

¹⁹ Ebû Ubeyde (Ebû'z-Zalîm) el-Hâris b. Hillize b. Mekrûh el-Yeşkürî el-Bekrî, *Dîvânu Hâris b. Hillize el-Yeşkürî*, thk. Mervân el-'Atîyye (Dimaşk: Dâru'l-Hicre, 1994), 80, 83, 97.

²⁰ Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'â*, 24, 31, 43, 87, 105, 120, 142.

²¹ Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'â*, 72, 103, 133, 135.

*Ne geceymişsin be! Yıldızları adeta sert kayalara doğru uzanan keten iplere asılmış bir gecesin.*²²

Gecenin çok uzun olduğu vurgulanan bu beyitte, بِأَمْرَاسِي kelimesinin başında yer alan bâ edatı ilsâk anlamını ifade etmektedir. Zira kendisinden önce gelen "نُجُومُ yıldızlar" kelimesini, kendinden sonra gelen "أَمْرَاسِي yıldızlar" kelimesine bağlamıştır. Yani burada yıldızların iplerle iltisâk halinde olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca buradaki ifade, mecaz anlamda kullanılarak benzetme yapılsa da bu benzetme somutlaştırıldığı için buradaki iltisâk hakiki, yani lafzî ilsâktır. Çünkü yıldız da ip de görülebilen ve duyularla algılanan varlıklardır.

وَإِنْ غَدًا وَإِنَّ الْيَوْمَ زَهْنٌ وَبَعْدَ غَدٍ بِمَا لَا تَعْلَمِينَا

*Kuşkusuz ki, bugün, yarın ve hatta ertesi gün, senin tahmin edemeyeceğin sürpriz hadiselerle doludur.*²³

Günlerin gelecekte bilinmeyen olaylarla karşı karşıya kalındığı ve bunlardan sıyrılamayacağı ifade edildiği bu beyitteki بِمَا ifadesinin başında yer alan bâ edatı ilsâk manasındadır. Zira bâ harfi, kendisinden önce gelen "غَدًا yarın", "الْيَوْمَ bugün" ve "بَعْدَ غَدٍ ertesi gün", sözcüklerini, kendinden sonra gelen "تَعْلَمِينَا bilmediğin şey" ifadesine bağlamıştır. Burada günlerin, bilinemez hadiselerin ayrılmaz bir parçası olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere buradaki ilsâk soyut anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla bâ harf-i cerrinin yansıttığı ilsâk anlamı manevî ilsâktır.

2.2. Ta'diye Anlamında Kullanılan Bâ Harf-i Cerri

Bir eylemin bir kişiden başka bir kimseye sirayet edip geçmesine *ta'diye* adı verilmektedir.²⁴ Bu anlamda kullanılan bâ harfine ise *bâ'u't-ta'diye* denilir.

²² Ebû Vehb Hunduc b. Hucr b. el-Hâris Âkilü'l-Mürâr İmruülkays, *Dîvânu İmruülkays*, thk. Muhammed Ebu'l-Faḍl İbrâhîm (Dımaşk: Dâru'l-Me'ârif, 2009), 19.

²³ Ebü'l-Esved Amr b. Külsûm b. Mâlik, *Dîvânu Amr b. Külsûm et-Teğlibî*, thk. Eymen Meydân (Cidde: en-Nâdi el-Edebi's-Sakâfi, 1992), 312.

²⁴ Ebü'l-Abbâs Hafîbüddehşe Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Feyyûmî el-Hamevî, *el-Mişbâhu'l-munîr fi ğarîbi's-Şerhi'l-kebîr*, thk. Eymen 'Abdurrezâk eş-Şevvâ (Dımaşk: Dâru'l-Feyhâ', 2016), 400.

Nitekim bu konumdaki bâ, kendisinden önceki eylemi sonraki kısmına geçişli kılmaktadır. Bir başka deyişle; bir fiil, geçişsiz fiil ise ta'diye bâsı yardımıyla geçişli bir fiile dönüşmektedir.²⁵ Mesela "ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ" Allah onların ışığını giderdi (söndürdü)"²⁶ ayetindeki ذَهَبَ (gitti) fiili, geçişsiz bir fiil iken bâ harfi onu geçişli hale getirmiştir. Bu nedenle bâ edatıyla birlikte bu fiile mana verilirken gitti değil, giderdi anlamı verilir.

Muallakalarda toplamda on üç yerde ta'diye anlamında kullanılmış olan bâ,²⁷ en çok İmruulkays'ın muallakasında görülmektedir.²⁸ Amr b. Külsûm ve Antere b. Şeddâd'ın muallakalarında ise bu manada kullanılmadığı mülahaza edilir. Muallaka şairlerinden İmruulkays'ın aşağıdaki beytinde yer alan bâ edatı ta'diye anlamında kullanılmıştır:

خَرَجْتُ بِهَا أَتَيْتُ نَجْرُ وَرَاءَنَا عَلَى أَثَرِنَا دَيْانَ مَرِطَ مُرَحَلِ

*Onu hareminden alıp birlikte yola koyulduk. O, ikimizin de izini kaybettirmek için oymalarla süslü eteğiyle arkamızı silip süpürüyordu.*²⁹

Bu beyitte kullanılan bâ harf-i cerri, kimi şârih ve muhakkike göre ta'diye içindir.³⁰ Beyitte yer alan خَرَجَ fiili esasen geçişsiz bir fiildir. Ancak burada geçiş için kullanılan bâ harfi aracılığıyla bu fiil geçişli olmuştur. Buna göre buradaki خَرَجَ fiiline çıktı değil, çıkardı manasını vermek uygun düşmektedir. Kimileri de bu beyitteki بِهَا خَرَجْتُ kısmını "Onunla baş başa kalmak için evden çıktım" şeklinde anlam vermişlerdir.³¹ Binaenaleyh bu konumdaki bâ, beraberlik manasındadır. Beytin siyak-sibakına bakıldığında birinci görüşün daha isabetli ol-

²⁵ Mâlekî, *Raşfu'l-mebânî fi şerhi hurûfi'l-me'ânî*, 221. Ayrıca harf-i cerrin müte'addilik yönüyle ilgili için bk. Yakup Kızılkaya, "Harf-i Cerle Müte'addilik Bağlamında Fiil-harf-i Cer İlişkinin Tahlili", *EKEV Akademi Dergisi*, 81 (2020), 518.

²⁶ Bakara, 2/17.

²⁷ Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'â*, 10, 16, 23, 27, 39, 46, 58, 64, 99, 132, 133.

²⁸ Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'â*, 10, 16, 23, 27.

²⁹ İmruülkays, *Dîvânü İmruülkays*, 14.

³⁰ Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'â*, 16.

³¹ İmruülkays, *Dîvânü İmruülkays*, 14.

duğu görülür. Çünkü beytin hemen öncesinde haremde ve perdeden söz edildiği görülmektedir. Ayrıca söz konusu ifadenin yer aldığı bu beytin devamında yolculuk halinden bahsedilmektedir.³² Oysaki "baş başa kalmak" ifadesinin yolda geçenler için kullanılması pek uygun düşmez. Sonuçta yol iki kişi için tahsis edilmiş bir yer değildir. Bir önceki iki beyit dikkate alınmadığı takdirde ikinci manayı da vermek mümkündür. Bunun yanı sıra bu beyit, diğer beyitlerden bağımsız olarak değerlendirildiğinde söz konusu ifadenin, "Onunla beraber çıktım" şeklinde de yorumlanması mümkündür. Yani bu durumda bâ harfine yine beraberlik manası verilir. Netice itibariyle bâ harfinin, cümledeki yeri ve sözün akışına göre farklı manalara tevil edilebilir. Fakat bir metnin sahih biçimde anlaşılması ve maksadın hasıl olabilmesi için söz konusu metne bütüncül bakılması büyük önem arz eder. Bu zaviyeden bakıldığında beyitte yer alan bâ edatının ta'diye anlamında kullanıldığı ağır bastığı görülmektedir. Ayrıca dikkatle incelendiğinde gerek ta'diye ve gerekse beraberlik anlamındaki bâ'nın, dolaylı olarak ilsâk manasını da çağrıştırdığı mülahaza edilir. Zira bir eylemin, birinden diğerine geçmesi ya da bir kimsenin başkasıyla bir arada olması aynı zamanda onunla iltisak halinde olduğu anlamına gelir. Dolayısıyla bu durum, Sibeveyhî'nin, bâ harfinin asıl itibariyle ilsâk ifade ettiği görüşünün kıymetli olduğunun en bariz göstergesidir.

2.3. İsti'âne Anlamında Kullanılan Bâ Harf-i Cerrî

İsti'âne, medet ummak, yardım dilemek gibi anlamlara gelir.³³ Bu manada kullanılan bâ harf-i cerrine ise *bâu'l-isti'âne* adı verilmiştir. Örneğin "كَتَبْتُ بِالْقَلَمِ" Kalemle yazdım"³⁴ misalindeki كَتَبَ (yazma) eylemi, kalem yardımıyla gerçekleşmiştir. Dolayısıyla fiil ile fiile vesile olan kalem arasında yer alan bâ edatı isti'âne anlamında kullanılmıştır. Bâ edatının olmaması halinde ise mana "kalemle yazdım" şeklini alır ve maksat hasıl olmaz. Aynı şekilde bu konumdaki bâ harfinin ta'diye/geçiş manasında kullanılması da uygun düşmemektedir. Çünkü buradaki fiil, zaten geçişli bir fiildir. Dolayısıyla onu geçişli kılacak bir

³² İmruülkays, *Dîvânu İmruülkays*,14.

³³ Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Şihâh tâcu'l-luğati ve şihâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr (Beirut: Dâru'l-'ilm li'l-melâyin, 1990), 2169.

³⁴ Mâlekî, *Rasfu'l-mebâni fi şerhi hurûfi'l-me'ânî*, 221.

vasıtaya ihtiyacı bulunmamaktadır. Şu var ki: Kalem ile yazma eylemi arasında anlam yönünden ilişki olduğundan bunların ikisi birbirleriyle bir nevi iltisak halindedir. Binaenaleyh, buradaki bâ harfi aynı zamanda ilsâk manasını da yansıttığı aşıkardır. Bu da gösteriyor ki; bir mana harfi aynı anda hem asıl hem yan anlamıyla birlikte kullanılabilir iken, iki veya daha fazla yan anlamlarıyla kullanılamamaktadır. Fakat metnin siyak-sibakı veya birlikte kullanıldığı fiile bağlı olarak muhtemel iki yan anlamdan birinin verilmesi de olanaksız değildir. İsti'âne manasındaki bâ harfi, muallakaların tümünde olmak üzere toplamda elli altı yerde kullanılmıştır.³⁵ Bu harfin en çok kullanıldığı muallaka ise Tarafe b. el-Abd'in muallakasıdır.³⁶ Mesela Tarafe b. el-Abd'in şu beyindeki bâ harf-i cerri isti'âne manasını yansıtmaktadır:

وَأَمْضِي لِأَمْضِي عِنْدَ أَحْيَانِهِ بِعُوجَاءِ مِرْقَالٍ تَرُوحُ وَتَعْتَدِي

*Kuşkusuz ki dertlendiğimde gece gündüz durmak bilmeyen hızlı bir deveye bine-
rek sıkıntılarımı bir kena bırakırım.*³⁷

Bu beyitte وَعُوجَاءِ (hızlı koşan deve) kelimesinin başındaki bâ harfi, isti'âne içindir. Şair, burada canı sıkılıp kederlendiğinde, deveye binmek suretiyle sıkıntısını giderip, stresini üstünden atacağını dile getirmektedir. Dolayısıyla hızlı deve manasında kullanılan وَعُوجَاءِ kelimesine bitişen bâ harfinin de isti'âne manasında kullanıldığı görülmektedir. Bu durum, buradaki bâ harfinin dolaylı olarak ilsâk manasında da kullanıldığını ortaya çıkarmaktadır. Ancak dikkatle bakıldığında buradaki bâ edatının ağırlıkta isti'âne manasını yansıttığı anlaşılmaktadır. Yani buradaki bâ harfi için isti'âne anlamı ön planda olmakla beraber zımmen ilsâk manası da söz konusudur.

2.4. Musâhabe Anlamında Kullanılan Bâ Harf-i Cerri

³⁵ Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'â*, 13, 14, 18, 20, 28, 34, 39, 41, 42, 43, 44, 47, 48, 52, 54, 67, 68, 71, 74, 75, 76, 85, 93, 94, 97, 107, 108, 109, 111, 118, 121, 124, 126, 129, 130, 132, 133, 139.

³⁶ Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'â*, 39, 41, 42, 43, 44, 47, 48, 52, 54.

³⁷ Ebû Amr Tarafe (Amr) b. el-Abd b. Süfyân b. Sa'd el-Bekrî el-Vâilî, *Dîvânu Tarafe b. el-'Abd*, şrh. el-A'lem eş-Şentemrî, thk. Duriyye el-Hafîb - Lütfî es-Sakkâl (Beirut: el-Muessese'l-'Arabiyye, 2000), 28.

Musâhabe, eşlik etmek, beraber olmak, arkadaş olmak, bağlı olmak gibi anlamlar ifade eder.³⁸ Beraberlik manasında kullanılan bâ harfine de *bâu'l-musâhabe* adı verilir.³⁹ Beraberlik denildiğinde yan yana olma manasını akla getirmektedir. Dolayısıyla musâhabe için kullanılan bâ harfinde, aynı zamanda ilsâk manasının da bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu iltisâk, hakiki anlamdaki iltisâk olmayıp mecazendir. Mesela جَنَّتٍ مِّنْجَنَّتٍ مُحَمَّدٍ *Muhammet'le geldim* denildiğinde buradaki beraberlik, hakiki/fiziki manada iltisâk etmek (yapışmak) suretiyle gerçekleştiği anlaşılmamalıdır. Sonuç olarak bu konumdaki bâ harfi, her ne kadar ilsâk manasını çağırırsa da bulunduğu cümleye daha ziyade musâhabe manasını yansıtmaktadır. Bu pozisyonda yer alan bâ harfi zarf edatlarından (مع /beraber) yerine kullanılır. Yani bir cümlede bâ harfinin yerine مع edatı kullanıldığında mana değişmiyorsa bu bâ musâhaba anlamını ifade eder.⁴⁰ Ayrıca musâhabe için kullanılan bu harf, vaziyet de bildirmektedir. Bu nedenle de birçok Arap dilbilimcisi, bu işlevdeki bâ için bâu'l-hâl ismini kullanmayı tercih etmiştir.⁴¹ Örneğin: " يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ " Ey Nûh, gemiden sağ salim olarak/selametle in."⁴² Dikkat edilirse bu ayette, mana açısından bir hâlele getirmediği için bâ harfine her iki manayı da yüklemek mümkündür. Çünkü her ikisi de birbirine yakın anlamları yansıtmaktadırlar. Bâ harf-i cerri muallaka şiirlerinde otuz iki yerde bu anlamda kullanılmıştır.⁴³ En çok ise Amr b. Kûlsûm'un muallakasında dokuz yerde geçmektedir.⁴⁴ Muallaka şairlerinden Züheyr b. Ebû Sülmâ'nın şu beytinde bâ edatı musâhabe için kullanılmıştır:

فَتَعَرَّكُمُ عَزَّكَ الرَّحَى يَبْفَالِهَا وَتَلْفَحُ كِشَافًا ثُمَّ تُنْتَجُ فُتْنَتِيمُ

³⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 5/278; Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *Mu'cemu'l-kâmus'il-muḥîṭ* (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 2011), 728.

³⁹ Mâlekî, *Raṣfu'l-mebânî fi şerḥi hurûfi'l-me'ânî*, 222.

⁴⁰ Mâlekî, *Raṣfu'l-mebânî fi şerḥi hurûfi'l-me'ânî*, 222.

⁴¹ Murâdî, *el-Cene'd-dâni fi hurûfi'l-me'ânî*, 40.

⁴² Hûd, 11/48.

⁴³ Zevzenî, *Şerḥu'l-Mu'allakâti's-seb'â*, 22, 33, 41, 51, 55, 58, 59, 60, 61, 70, 71, 73, 75, 94, 101, 104, 109, 112, 114, 124, 127, 128, 129, 138, 139, 140, 141, 142.

⁴⁴ Zevzenî, *Şerḥu'l-Mu'allakâti's-seb'â*, 101, 104, 109, 112, 114.

(Bu savaş), unluğuyula tahılı öğüten değirmen gibi sizi ezer geçer; bu savaş yılda iki kez gebe bırakır, sonra her seferinde ikiz ikiz doğurur.⁴⁵

Savaşın vahametinin gözler önüne serildiği ve tehditlerin savurulduğu bu beyitte, bir yandan savaşın şiddeti değirmene benzetilirken, diğer yandan bu savaşın tıpkı ikiz ikiz doğuran devenin yavruları gibi türeyip defalarca tekrarlandığı vurgusu yapılmaktadır. Beyitte geçen "بِنِهَا" kısmına ise unluğuyula birlikte demektir. Bu mananın oluşmasına etki eden faktör ise kelimenin başında yer alan bâ harfinin kendisidir.⁴⁶ Buna göre buradaki bâ harfi, beraberlik manasında kullanıldığı gibi hal, vaziyet de bildirmektedir. Bu iki anlam birbirine yakın olduğu için her iki şekilde de mana vermek mümkündür. Öte yandan beraberlik manasında dolaylı olarak iltisâk manasının da olduğu; fakat daha çok vaziyet ve beraberlik olarak manaya yansıdığı görülmektedir. Sonuçta bâ harfi, birbirine yakın bu iki mananın yanında dolaylı olarak ilsâk anlamını da yansıtmaktadır. Bu pencereden bakıldığında bâ harfinin çok yönlü olduğu ortaya çıkmaktadır.

2.5. Zarf Anlamında Kullanılan Bâ Harf-i Cerri

"بِنِ" edatının yerine kullanılabilen bâ harf-i cerri, zarf anlamını içermektedir. Bu konumdaki bâ harfine *bâu'z-zarfıyye* denilmektedir. Bu zarf da mekân ve zaman olarak iki kısımdır.⁴⁷ "سَافَرْتُ بِاللَّيْلِ" geceleyin yolculuk ettim" misalinde olduğu gibi. Buradaki bâ harf-i cerrinin yerine بِنِ harf-i cerrinin kullanılması halinde anlam aynıdır. Dolayısıyla bu konumdaki bâ, zarf bildirir. Ayrıca اللّيل kelimesi, gece manasına geldiği için bâ harfinin ifade ettiği zarf da zaman zarfıdır. "أَدْرُسُ بِالْجَامِعَةِ" Üniversitede okumaktayım" cümlesindeki bâ da bir önceki misalde olduğu gibi zarf ifade eder. Ancak buradaki zarf mekân zarfıdır. Zira bâ harfinin bittiği الجامعة "üniversite" kelimesi bir mekân ismidir. Bâ harfi muallakalarda en çok zarf görevinde kullanılmakta olup toplamda altmış dört

⁴⁵ Ebû Sülmâ (Ebû Büceyr) Züheyr b. Ebî Sülmâ (Rebîa) b. Riyâh el-Müzenî, *Dîvânu Züheyr b. Ebî Sülmâ*, thk. Ömer Fârûk et-Tabbâ' (Beirut: Dâru'l-Erkam İbnu'l-Erkam, ts.), 71; ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'â*, 70.

⁴⁶ Züheyr b. Ebî Sulmâ, *Dîvânu Züheyr b. Ebî Sulmâ*, 71; Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'â*, 70.

⁴⁷ Murâdî, *el-Cene'd-dâni fî hurûfi'l-me'ânî*, 40.

verde geçmektedir.⁴⁸ Bâ edatının bu görevde en sık kullanıldığı muallaka ise Antere b. Şeddâd'ın muallakasıdır.⁴⁹ Muallakalarda zarf-ı mekân ile zarf-ı zaman anlamında kullanılan bâ harfi, daha çok zarf-ı mekân fonksiyonunda olduğu görülmektedir. Misal:

بَاكَرْتُ حَاجَتَهَا الدَّجَاجِ بِسُحْرَةٍ لِأَعْلَى مِنْهَا حِينَ هَبَّ نِيَامُهَا

*Seher vaktinde, insanlar uyandıığında, şarabımı aralıksızca yudumlamak üzere horozun ötüşünden önce erkenden uyandım.*⁵⁰

Muallaka şairlerinde Lebîd b. Rabî'a el-Âmirî'ye ait bu beyitte geçen "سُحْرَةٍ seher vakti" kelimesinin başındaki bâ harfi, zarf anlamındadır. Çünkü yerine بِي edatı kullanılabilen harfler, zarf görevindedirler. Nitekim بِي edatının asıl görevi zarftır.⁵¹ Buradaki zarf ise zarf-ı zamandır. Neticede bâ harfi, seher vakti anlamına gelen ve zaman ifade eden سُحْرَةٍ kelimesiyle birlikte kullanılmıştır.

Muallaka şairlerinden Antere b. Şeddâd el-Absî'nin şu beytinde bâ harfi zarf-ı mekân anlamında kullanılmıştır:

حَلَّتْ بِأَرْضِ الرَّائِرِينَ فَأَصْبَحْتُ عَسِيرًا عَلَيَّ طِلَابُكَ ابْنَةَ مَخْرَمٍ

*(Sevgili), düşman diyarını mesken tuttu. Ey Mahrem'in kızı! Artık seni istemek güç oldu bana.*⁵²

Bu şiirde yer alan "أَرْضِ yer/diyar/toprak" kelimesinin başına bitişen bâ harfi yerine فِي أَرْضِ şeklinde بِي edatının kullanılması mümkündür. Dolayısıyla

⁴⁸ Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'â*, 5, 7, 8, 21, 24, 27, 34, 35, 38, 39, 40, 43, 46, 47, 53, 62, 63, 77, 79, 81, 83, 85, 90, 95, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 111, 114, 115, 117, 118, 120, 121, 123, 125, 126, 131, 132, 134, 137, 142, 143.

⁴⁹ Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'â*, 117, 118, 120, 121, 123, 125, 126.

⁵⁰ Ebû Akil Lebîd b. Rebîa b. Mâlik b. Ca'fer el-Âmirî el-Ca'ferî, *Dîvânu Lebîd b. Rabî'a*, thk. Ömer Fârûk et-Tabbâ' (Beyrut: Dâru'l-Erkam İbnu'l-Erkam, ts.), 150; Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'â*, 95.

⁵¹ Murâdî, *el-Cene'd-dâni fi hurûfi'l-me'ânî*, 250.

⁵² Antere b. Şeddâd b. Amr el-Absî, *Dîvânu Antere*, thk. Muhammed Sa'îd Mevlevî (Kahire: el-Mektebu'l-İslâmî, 1964.), 186; Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'â*, 117.

buradaki bâ edatı zarf anlamındadır. Ayrıca bâ harfinin bittiği أرض kelimesi mekân ismi olduğundan bu zarf, mekân zarfıdır.

Dikkat edilirse örnek verilen her iki beyitte de bâ harfi zaman ve mekân zarfı anlamlarının yanında zımnîen ilsâk manasını da yansıtmaktadır. Nitekim zaman açısından bakıldığında insanın zaman içerisinde olması, bir nevi zamanla iltisak halinde olduğu görülür. Zira zaman, insanın ayrılmaz bir parçası olup, insanın yapacağı her iş ve eylem bir süre zarfı içerisinde gerçekleşir. Mekân zarfı da aynı şekilde iltisak anlamını da çağrıştırır. Çünkü her bir eylemin, vuku bulduğu bir mekânı söz konusudur. Diğer bir ifadeyle bir eylem, gerçekleştiği ya da gerçekleşeceği bir mekâna kayıtlıdır. Binaenaleyh bu mekânın başına bitişen bâ harfi de zarf-ı mekân anlamını yansıttığı gibi kullanıldığı asıl anlam olan ilsâk'ı da yansıtmaktadır. Buna göre bâ harfi, diğer pozisyonlarda olduğu gibi burada da asıl manasının yanında yan anlamıyla da kullanıldığı anlaşılmaktadır.

2.6. Sebep Anlamında Kullanılan Bâ Harf-i Cerri

Bu bâ, bir eylemin nedenini belirtmek için kullanılmaktadır. Dolayısıyla buna *bâu's-sebebiye* ve *bâu't-ta lîl* adları verilmektedir.⁵³ Bu pozisyonadaki bâ, yerine sebep bildiren lâm edatı kullanılabilen edattır.⁵⁴ Mesela "عُوقِبَ الْمُجْرِمُ بِذَنْبِهِ" Suçlu kişi, işlediği suçundan dolayı cezalandırıldı" cümlesinde yer alan bâ harf-i cerri, manadan da anlaşıldığı gibi sebep bildirir. Burada suçlunun ceza alma nedeni belirtilmiştir. Bâ harfi, muallaka şiirlerinde on üç yerde sebep anlamında kullanılmıştır.⁵⁵ Hâris b. Hillize'nin aşağıdaki beytinde bâ harfi, bu manayı yansıtmaktadır:

وَأَنَا مِنَ الْحَوَادِثِ وَالْأَنْبَاءِ ءِ خَطْبُ نُعَى بِهِ وَنُسَاءِ

⁵³ Mâlekî, *Raşfu'l-mebânî fi şerhi hurûfi'l-me'ânî*, 222; Murâdî, *el-Cene'd-dânî fi hurûfi'l-me'ânî*, 39.

⁵⁴ Murâdî, *el-Cene'd-dânî fi hurûfi'l-me'ânî*, 39.

⁵⁵ Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'â*, 31, 59, 65, 72, 84, 97, 104, 111, 129, 133, 135, 138.

Yaşadığımız olaylar ve aldığımız haberlerle büyük bir musibete uğradık. Bu musibetten ötürü de sıkıntı ve hüznün içerisindeyiz.⁵⁶

Bu beyitte geçen "حَطْبٌ felaket/musibet" kelimesine raci olan bitişik (هـ) zamirinin başındaki bâ harfi, sebep bildirir. Burada keder ve üzüntünün nedeni açıklanmaktadır. Beytin siyakındaki bâ harf-i cerri, eylemin nedenine taalluk ettiği için sebep bildirmesinin yanında taalluk etmek, bağlı olmak, bitişmek gibi manalara gelen ilsâk anlamını da yansıtmaktadır. Böylece bu konumdaki bâ edatının hem asıl hem de tali anlamı yansıttığı anlaşılmaktadır.

2.7. Bedel Anlamında Kullanılan Bâ Harf-i Cerri

Yerine, بَدَل sözcüğü kullanılabilen bâ harfi, bedel anlamını ifade eder. Örneğin: "يَسْمُرُنِي أَبِي لَقَيْتُ الْحَيْثَرَ بِالشَّرِّ" Kötülük yerine iyiliği bulmam, beni mutlu etti" cümlesinde yer alan bâ harf-i cerrinin yerine بَدَل sözcüğü kullanıldığında herhangi bir anlam değişikliği olmaz. Dolayısıyla buradaki bâ edatının bedel anlamında kullanıldığı aşikardır.⁵⁷ Muallaka şiirlerinde nadiren kullanılan bu bâ, Amr b. Külsûm⁵⁸ ve Hâris b. Hillize'nin⁵⁹ muallakalarında olmak üzere sadece iki yerde kullanıldığı görülür. Misal:

بِأَيِّ مَشِيئَةٍ عَمْرُو بْنُ هِنْدٍ تُطِيعُ بِنَا الْوَشَاءَ وَتَرُدُّرِينَا

*Ey Hint oğlu Amr! Sen hangi gerekçeyle bize itaat etmek yerine gammazların sözlerine kanıp bizi küçük düşürürsün?*⁶⁰

⁵⁶ Hâris b. Hilizze el-Yeşkurî, *Dîvânu Hâris b. Hilizze el-Yeşkurî*, 67; Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'â*, 133.

⁵⁷ Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâî el-Endelüsî el-Ceyyânî, *Şerhu't-Teshîl*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ' -Târik Fethî es-Seyyid (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009), 3/21; Murâdî, *el-Cene'd-dânî fi hurûfi'l-me'ânî*, 40.

⁵⁸ Amr b. Külsûm et-Teğlibî, *Dîvânu Amr b. Külsûm et-Teğlibî*, 331; Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'â*, 109.

⁵⁹ Hâris b. Hilizze el-Yeşkurî, *Dîvânu Hâris b. Hilizze el-Yeşkurî*, 45; Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'â*, 141.

⁶⁰ Amr b. Külsûm et-Teğlibî, *Dîvânu Amr b. Külsûm et-Teğlibî*, 331; Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'â*, 109.

Muallaka şairlerinden Amr b. Külsüm'un bu beytinde yer alan ٤ (Biz) zamirinin başındaki bâ harfi, bedel manasında olduğunun kanaatindeyiz. Buradaki bâ edatının diğer anlamlarından birini yansıtmaya ihtimali bulunmamaktadır. Zira mana itibariyle beytin siyak ve sibakı bunu göstermektedir. Diğer yandan genel itibariyle hem asıl hem de tali anlamlardan birini yansıtan bâ harf-i cerrinin, bu konumda sadece tali anlamıyla kullanması dikkat çekmektedir.

2.8. Mukâbele Anlamında Kullanılan Bâ Harf-i Cerri

Genelde alışverişte bir şeyin değeri ve mukabilini/karşılığını ifade eden bu edata *bâu'l-mukâbele* denilir.⁶¹ "اشتريتُ القلمَ بثلاثِ ليراتٍ" Kalemî üç lira mukabilinde/karşılığında satın aldım" misalinde olduğu gibi. Buradaki bâ edatıyla bedel manasında kullanılan bâ arasında mana açısından benzerlik görülmektedir. Ancak mukabele için kullanılan bâ edatının alışveriş manasındaki mukabeleyi/karşılığı ifade etmesiyle bedel ifade eden bâ harfinden ayrılmaktadır. Muallaka şüirlerinde mukabele manasında pek kullanılmayan bu bâ, sadece Lebîd b. Rabî'a el-Âmirî⁶² ile 'Antere b. Şeddâd el-'Absî'nin⁶³ muallakalarının iki kez kullanıldığı görülmektedir. Misal:

وَاحِبٌ الْمُجَامِلِ بِالْجَزِيلِ وَصَرْمُهُ
بَاقِي إِذَا ظَلَعَتْ وَزَاعٌ قِيَامُهَا

*Seni taşımaya ve sevmeye çalışmanı, cömertçe sevip hakkını ver. Bu sevginin sebep ve dayanakları ortadan kalkarsa, nasılsa bitirme yetkisi de sendedir.*⁶⁴

Lebîd b. Rabî'a'ya ait olan bu beyitte aslında samimi olmayıp karşı tarafın şerrinden emin olmak ya da ondan nemalanmak için ona yaranmaya çalışan dalkavukluk eden kimseye iyilikle karşılık verilmesi vurgulanmaktadır.⁶⁵ Buradaki karşılık anlamı ise *جزيل* kelimesine bitişen bâ harfinin vasıtasıyla ortaya çıkmaktadır.

⁶¹ İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshîl*, 3/21.

⁶² Lebîd b. Rabî'a el-Âmirî, *Dîvânu Lebîd b. Rabî'a*, 141; Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'â*, 84.

⁶³ Antere b. Şeddâd el-'Absî, *Dîvânu Antere*, 205; Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'â*, 124.

⁶⁴ Lebîd b. Rabî'a el-Âmirî, *Dîvânu Lebîd b. Rabî'a*, 141; Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'â*, 84.

⁶⁵ Lebîd b. Rabî'a el-Âmirî, *Dîvânu Lebîd b. Rabî'a*, 141; Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'â*, 84.

2.9. Kasem/Yemin Anlamında Kullanılan Bâ Harf-i Cerri

Arap dilinde bâ edatı, kasem/yemin üslubunda da kullanılmaktadır. Bu görevdeki bâ harfine *bâu'l-kasem* adı verilir.⁶⁶ Örneğin: "يا الله ما قلت إلا الحق" Allah'a yemin olsun ki, ben sadece gerçeği söyledim." Kasem için kullanılan bâ harfi, kasem fiiliyle birlikte hem açık isim hem de zamirin başına bitişik vaziyette ve talep anlamını ihtiva eden ifadelerde kullanılmaktadır. Bu hususlar, bâ harf-i cerrini diğer kasem harflerinden ayrıcalıklı kılmaktadır. Bu nedenle bu edat kasem harflerinin temeli kabul edilir.⁶⁷

Arapça klasik metinlerinde sıklıkla rastlanılan bu bâ, muallaka şiirlerinden yalnızca Züheyr b. Ebî Sülmâ'nın muallakasında kullanıldığı görülmektedir. Kasem harflerinin aslı bâ harfinin olmasına karşın, muallaka şiirlerinde nadiren kullanılması dikkat çekmektedir. Muallaka şiirlerinde kasem/yemin ifadelerinde bâ harfi yerine, diğer kasem edatlarının tercih edildiği anlaşılmaktadır. Bu durum, Cahiliye Dönemi Arap Şiirlerinin kendine has üslubunun olduğunu ortaya koymaktadır. Şöyle ki: Cahiliye Arap şiirlerinde daha çok kişinin ömrüne yemin edilmektedir. Bu da "لَعْمُرُكَ/لَعْمُرِي" ömrüne/ömrüne" şeklinde kasem harflerinden lâm edatının vasıtasıyla yapılmaktadır. Dolayısıyla ömre yemin edildiğinde lâm edatının kullanıldığı anlaşılmaktadır. Muallaka şiirlerinde bâ harfi, şu beyitte kasem/yemin anlamında zikredilmiştir:

فَأَقْسَمْتُ بِالْبَيْتِ الَّذِي طَافَ حَوْلَهُ رِجَالٌ بَنَوْهُ مِنْ فُرَيْشٍ وَجُرْهُمِ

*Kureyş ile Cürhüm oğullarının inşa edip etrafında tavaf ettikleri eve (Kabe'ye) yemin ederim.*⁶⁸

Bu beyitte yer alan bâ harf-i cerri kasem için kullanılmıştır. Bu harfin kasem fiiliyle birlikte kullanılması da bu manayı yansıttığının apaçık delilidir. Öte yandan yeminin Kabe'ye olması ve Kâbe ile ilişkilendirilmesi, buradaki bâ edatının zımnen ilsâk anlamını da çağrıştırdığını gösterir.

2.10. İsti'lâ' Anlamında Kullanılan Bâ Harf-i Cerri

⁶⁶ Mâlekî, *Raşfu'l-mebânî fi şerhi hurûfi'l-me'ânî*, 224.

⁶⁷ Murâdî, *el-Cene'd-dâni fi hurûfi'l-me'ânî*, 35.

⁶⁸ Züheyr b. Ebî Sülmâ, *Dîvânü Züheyr b. Ebî Sulmâ*, 68; Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'â*, 66.

Bu fonksiyondaki bâ harfi, عَلى harfinin yansıttığı -e/-a, üzerinde, üzerine, üstünde, üstüne gibi manaları ifade etmek için kullanılır. Yani bu konumdaki bâ, عَلى harf-i cerrinin yerine kullanılan harftir.⁶⁹

Bu konumdaki bâ harf-i cerri, İmruulkays,⁷⁰ Tarafe b. el-Abd⁷¹ ve Antere b. Şeddâd'ın⁷² muallakalarında toplamda yedi kere kullanılmıştır. Daha çok İmruulkays'ın muallakasında yer alması ise dikkat çekmektedir. İmruulkays'ın aşağıdaki beytinde iki kez kullanılan bâ harf-i cerri, her ikisinde de isti'lâ' anlamındadır:

كَأَنَّ دِمَاءَ الْهَادِيَاتِ يَتَخَرَّبُ عُصَارَةً جَنَاءٍ بِشَيْبٍ مُرَجَلٍ

*İlk avlanan yabani hayvanların, atımın göğsünün üzerine sıçrayan kanları, taranmış ak saçlarının üzerine dökülen kına suyu misalidir.*⁷³

Şârihler bu beyti açıklarken عَلى edatını kullanarak bu bâ için *isti lâ* manasını yüklemişlerdir.⁷⁴ Bir şeyin diğer bir şeyin üzerinde olması, onunla iltisak halinde olduğunu göstermektedir. Binaenaleyh buradaki bâ harfi aynı zamanda ilsâk anlamını da çağrıştırmaktadır.

2.11. Mücâveze Anlamında Kullanılan Bâ Harf-i Cerri

den/dan eklerini karşılayan mücâveze kavramı sınırı aşmak, ayrılmak, yol katetmek, silip süpürmek, affetmek, gibi manalara gelir.⁷⁵ Cümleye bu manayı yükleyen bâ harfine de *bâu'l-mücaveze* adı verilmiştir.⁷⁶ Aslında bir söze, bir ifadeye bu manayı yükleyen harf عَن harf-i cerridir. "أَنَا بَعِيدٌ عَنْكَ" Ben, senden uzağım⁷⁷ misalinde olduğu gibi. Buna göre bu görevdeki bâ harfi, asıl

⁶⁹ Murâdî, *el-Cene'd-dânî fi hurûfi'l-me'ânî*, 42; Alâuddîn b. Ali el-İrbîlî, *Cevâhiru'l-edeb fi ma'rifeti kelâmi'l-'Arab* (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2009), 49.

⁷⁰ Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'a*, 16, 25, 30, 31.

⁷¹ Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'a*, 50.

⁷² Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'a*, 129.

⁷³ İmruulkays, *Dîvânü İmruulkays*, 23; Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'a*, 30.

⁷⁴ İmruulkays, *Dîvânü İmruulkays*, 23; Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'a*, 30.

⁷⁵ Fîrûzâbâdî, *Mu'cemu'l-kâmus'il-mu'hît*, 247.

⁷⁶ Murâdî, *el-Cene'd-dânî fi hurûfi'l-me'ânî*, 41.

⁷⁷ Murâdî, *el-Cene'd-dânî fi hurûfi'l-me'ânî*, 245.

anlamından çıkararak cümleye mücâveze anlamını katan عَن edatının yerine geçerek yan anlamıyla kullanılmış durumundadır. Mesela "وَيَوْمَ تَشْقَى السَّمَاءُ بِالْعَمَامِ" O gün, gökyüzü yarılıp bulutlardan ayrılacaktır"⁷⁸ ayetindeki bâ, عَن yerinde kullanılmakta olup mücâveze anlamını ifade etmektedir.⁷⁹

Muallaka şiirlerinde Amr b. Külsûm⁸⁰ ile Antere b. Şeddad'ın⁸¹ muallakalarında kullanıldığı mülâhaza edilir. Misal:

إذا ما عَيَّ بالإسنافِ حيَّ من الهولِ المُشئِبِ أن يكونا

*Bir topluluk, gerçekleşmesi beklenen olası bir facia nedeniyle ilerlemekten çekinirse...*⁸²

Bu beyitte yer alan bâ harfi mücâveze anlamında kullanılmıştır. Beytin şerhinde bâ harfinden önce gelen عَيَّ fiiline, عَجَزَ -den/dan aciz olmak/çekinmek gibi manaların verilmesi⁸³ de buradaki bâ harfinin عَن harfinin yerine kullanıldığının işaretidir. Şu var ki: Bu görevdeki bâ harfinin ayrılmak, uzaklaşmak gibi manalara gelmesi, burada asıl manası olan ilsâk'ı ifade etmediğini gösterir. Sonuçta mücâveze uzaklaşmayı ya da ayrılmayı ifade ederken, ilsâk bu mananın zıttı olan bitişmek, yapışmak, bir arada olmak gibi manalara gelmektedir. İki zıt bir arada bulunmayacağına göre buradaki bâ harfinin de aynı anda hem asıl ve hem yan anlamı yansıttığı beklenemez.

2.12. Tab'îd Anlamında Kullanılan Bâ Harf-i Cerri

Bu manada kullanılan bâ harfi, bazı, birtakım, bir kısım gibi anlamlarda kullanılan مِّن edatının eş anlamlısı konumundadır. Yani bu bâ harfinin مِّن har-

⁷⁸ Furkân, 25/25.

⁷⁹ Murâdî, *el-Cene'd-dânî fi hurûfi'l-me'ânî*, 42.

⁸⁰ Amr b. Külsûm et-Teğlibî, *Dîvânu Amr b. Külsûm et-Teğlibî*, 327; Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'â*, 108.

⁸¹ Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'â*, 125; Muhammed Ali Tâha ed-Durre, *Fethu'l-Kebîri'l-Mute'âl İ'rabu Şerhi'l-Mu'allakât* (Cidde: Mektebetu's-Sevâdî, 1989), 2/201.

⁸² Amr b. Külsûm et-Teğlibî, *Dîvânu Amr b. Külsûm et-Teğlibî*, 327; Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'â*, 108.

⁸³ Amr b. Külsûm et-Teğlibî, *Dîvânu Amr b. Külsûm et-Teğlibî*, 327.

finin yerine kullanılmaktadır. Arap dilinde bu pozisyondaki bâ harfine *bâu't-tab îd* adı verilmiştir.⁸⁴ Mesela "أَكَلْتُ بِالْخُبْزِ" Ekmeğin bir kısmını yedim" cümlesindeki bâ harfi مِنْ edatının vazifesini görmektedir.

Başta İbn Cinnî (öl. 392/1002) olmak üzere bazı Arap dilbilimcileri, bâ harfinin bu manada kullanılmadığını ileri sürmektedirler. *Bâu't-tab îd* diye bir harf olmadığını savunan bazı dilciler, bu konumdaki bâ harfini zait harf olarak addederler. Kimileri de bunun salt ilsâk manasını taşıdığını düşünmektedirler.⁸⁵ Buna göre yukarıda verilen misalde bâ harfinin zait ya da salt ilsâk için geldiğini varsaydığımızda mana "Ekmeği yedim." şeklinde olur. Hâlbuki diğer bazı harflerle aynı manada kullanılan bâ harfinin مِنْ için kullanılmasına herhangi bir engel bulunmamaktadır. Ayrıca bâ edatı bu manada kullanıldığında anlam yönünden cümlenin siyakına da herhangi bir hâlel getirmemekte olup anlatım bozukluğuna da yol açmamaktadır. Kanaatimizce bu durumdaki bâ harf-i cerrinin her iki manaya da açık olduğu düşünülmektedir. Çünkü verdiğimiz örnekte ekmeğin bir kısmı ya da tamamı yenilme ihtimali söz konusudur. Ancak cümlenin siyak ve sibakından hangi mana daha ağır basıyorsa bâ harfini de bu manaya hamletmek daha uygun olacağıın kanısındayız.

Bâ harf-i cerri İmruulkays⁸⁶ ile Antere b. Şeddâd'ın⁸⁷ muallakalarında, ihtilaf olmakla beraber bu manada iki kez kullanıldığı mülâhaza edilir. Bu durum, aslında bâ harfinin bir yandan bu manada hiç kullanılmadığı savını çürütürken, diğer yandan bu manada çok nadir kullanıldığını göstermektedir. Neticede her halükârda bâ harfinin az da olsa bu görevde kullanıldığı anlaşılmaktadır. İmruulkays'ın şu beytinde bâ edatı tab'îd manasında tevil edilir:

فَطَلَّ الْعَدَارَى يَرْتَمِينُ بِلَحْمِهَا وَشَحْمٍ كَهُدَّابِ اللَّيْمَقْسِ الْمُفْتَلِّ

⁸⁴ Murâdî, *el-Cene'd-dâni fi hurûfi'l-me'ânî*, 43.

⁸⁵ Murâdî, *el-Cene'd-dâni fi hurûfi'l-me'ânî*, 44.

⁸⁶ İmruülkays, *Dîvânu İmruülkays*, 11.

⁸⁷ Antere b. Şeddâd el-Absî, *Dîvânu Antere*, 201.

Bekar kızlar, (İmruulkays'ın onlara kestiği) devenin et parçalarının bir kısmını ve burkulmuş beyaz ipek giysisinin sarkan kol ve yakaları andıran kuyruk yağını, gün boyunca birbirlerine atıp eğlendiler.⁸⁸

Bu beyitte geçen "لَحْم" et" kelimesi etin bir kısmı şeklinde şerh edilmiştir.⁸⁹ Bu da kelimenin başındaki bâ harfinin tab'îd manasında kullanıldığını göstermektedir. Şu var ki: Bu beyitte sözü edilen deve etinin bir kısmı anlamı çıkmakla beraber, etin tamamı şeklinde de olma ihtimali söz konusudur. Bunu ancak olaya tanık olan kimse bildiğinden kesin olarak tab'îd ya da zait harf olduğu söylenemez. Sonuçta beytin şerhinden de anlaşıldığı üzere tab'îd anlamında kullanılması mümkündür. Etin bir kısmı, diğer kısmın bir parçası olduğu düşünüldüğünde de buradaki bâ harfinin aynı zamanda asıl manası olan ilsâk'ı da dolaylı olarak ifade ettiği anlaşılmaktadır. Yani bâ harfi daha önce ifade edildiği gibi bir iki yer dışında her hâlükârda asıl manasıyla birlikte aynı anda yan anlamını yansıtmaktadır.

Antere b. Şeddâd'ın şu beytindeki bâ harf-i cerri bazılarına göre tab'îd, kimilerince ise zait harftir.⁹⁰

شَرِبْتُ بِمَاءِ الدُّخْرَضَيْنِ فَأَصْبَحْتُ زُورَاءَ تَنْفُرٍ عَنِ حِيَاضِ الدَّيْلِمِ

Benim devam, Duhrudayn⁹¹ suyundan içince, Deylim'in su havuzlarından nefret edip onlara yanaşmaz oldu.⁹²

Bu beyitte yer alan bâ harf-i cerri bazılarına göre مِ yerine gelmiş olup tab'îd anlamında kullanılmıştır. Kimilerine göre ise zait harf konumunda olup tekit için kullanılmıştır. Basra Mektebi'nin dilbilimcilerine göre buradaki bâ harfi zait harftir. Kûfe dilbilimcilerine göre ise *tab îd* ifade eder.⁹³ Beytin siyak-

⁸⁸ İmruülkays, *Dîvânu İmruülkays*, 11; Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'a*, 9.

⁸⁹ Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'a*, 9.

⁹⁰ Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'a*, 122.

⁹¹ Duhrudayn, Sa'd Oğullarına ait iki su kaynağına verilen isimdir. Bk. Antere b. Şeddâd el-Absî, *Dîvânu Antere*, 201; Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'a*, 122.

⁹² Antere b. Şeddâd el-Absî, *Dîvânu Antere*, 201; Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'a*, 122.

⁹³ Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'a*, 122.

sibakına dikkatle bakıldığında, Kûfe Mektebinin bu konudaki görüşünün ağır bastığı görülmektedir. Zira bir devenin, kaynak suyunun tamamını değil, bir kısmını içtiği düşünülebilir. Kaldı ki bu beytin ilk musrasına bakılırsa burada tekit edilebilecek bir ifadenin olmadığı aşikardır. Fakat bâ harfinin iki muhtemel mana ifade etmesi durumunda, her iki manaya da hamledilebileceği unutulmamalıdır.

2.13. Tekit Anlamında Kullanılan Bâ Harf-i Cerri

Tekit için kullanılan bu bâ, zait harf konumundadır. Arap dilinde bu harfe *bâ'u'z-zâide* denilmektedir. Bu pozisyandaki bâ harfi, asla, kesinlikle, muhakkak, elbette, kuşkusuz ki, şüphesiz ki, hiçbir zaman gibi manaları yansıtmaktadır. Genelde mübtedâ (özne)'nin başına مَا، مَائِس ve ل' nin haberi (yüklemi)nin başına، كَفَى fiilinin fâilinin (öznesinin) başına، manevi tekit lafızlarından نَفْس ile عَيْنٌ sözcüklerinin başına ve şiirlerde geçen كَفَى fiilinin mefulünün (nesnesinin) başına ile herhangi bir fiilin fâilinin (öznesinin) başına gelen bu bâ,⁹⁴ muallaka şiirlerinde مَا، مَائِس ve ل' nin haberi (yüklemi)nin başına ve mefulün bih (nesne)nin başına geldiği; bunlarına arasında ise daha çok mefulün bih olarak kullanıldığı mülâhaza edilmektedir. Muallakalarda yaklaşık otuz yerde⁹⁵ zait harf olarak kullanıldığı tespit edilen bâ harfi, en çok Antere b. Şeddâd'ın muallakasında görülmektedir.⁹⁶ Misal:

وَلَسْتُ بِخَالِلٍ التَّلَاعِ مَخَافَةً وَلَكِنْ مَنَى يَسْتَرْفِدِ الْقَوْمُ أَرْفِدِ

(Düşman veya misafirlerin), korkusuyla asla bayırlarda mesken tutacak (saklanacak) değilim; aksine ne zamanki benden yardım istenirse (canımla ve malımla) yardım ederim.⁹⁷

⁹⁴ Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî fi şerhi hurûfi'l-me'ânî*, 225-227; Murâdî, *el-Cene'd-dânî fi hurûfi'l-me'ânî*, 48-55.

⁹⁵ Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'â*, 17, 22, 23, 49, 55, 57, 60, 69, 73, 98, 100, 102, 103, 110, 115, 117, 118, 126, 130, 135.

⁹⁶ Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'â*, 117, 118, 126, 130.

⁹⁷ Tarafe b. el-'Abd, *Dîvânu Tarafe b. el-'Abd*, 42; Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'â*, 49; Muhammed Ali Tâha ed-Durre, *Fethu'l-Kebîri'l-Mute'âl İ'râbu Şerhi'l-Mu'allakât*, 1/230.

Tarafe b. el-Abd'ın bu beytinde geçen حَلَّالْ kelimesi لَيْسَ'nin haberidir; başındaki bâ harfi ise tekit için kullanılmış zait harf konumundadır.⁹⁸ Beyitte asla şeklinde manasının verilmesi bu sebeptir.

وَمَا الْحَزْبُ إِلَّا مَا عَلِمْتُمْ وَدُفُئْتُمْ وَمَا هُوَ عَنْهَا بِأَلْحَدِيثِ الْمَرْجَمِ

*Savaş, bildiğiniz ve yaşadığınız acı tecrübeden ibarettir. Bu dediklerim kesin doğrudur; asla şüpheli bir söylem değildir.*⁹⁹

Züheyr b. Ebî Sülmâ'nın bu beytinde geçen الْحَدِيثِ kelimesi, لَيْسَ gibi işlev gören ve beytin ikinci mısrasında yer alan مَا edatının haberidir. Haberin başında bulunan bâ ise zait harf olup söze kesinlik manası katmaktadır.¹⁰⁰

كَرَامَ فَلَا ذُو الصَّغْنِ يُدْرِكُ تَبْلُهُ وَلَا الْجَارِمُ الْخَانِي عَلَيْهِمْ بِمُسْلَمِ

*Kerem ehli halkından (öldürülenlerin diyetini verirler). Öyle bir topluluk ki; onların içinden ne kin güden kimse intikamını alabilir, ne de husumetlisine karşı cinayet işleyen suçlu kurtulabilir.*¹⁰¹

Züheyr b. Ebî Sülmâ'nın bu beytin ikinci mısrasındaki لَا edatı لَيْسَ edatının işlevini görmektedir. لَا edatın haberi olan مُسْلَمِ'in başında bulunan bâ ise tekit için olup zait harftir.¹⁰² Bâ harfi ل'ın haberinin başında zait harf olarak yalnızca Züheyr b. Ebî Sülmâ'nın bu beytinde kullanılmıştır.

قَبْلَ مَا الْيَوْمَ تَبَيَّضَتْ بِعُيُونِ اللَّهِ لَسِ فِيهَا تَعِظٌ وَإِنَاءٌ

⁹⁸ Muhammed Ali Tâha ed-Durre, *Fethu'l-Kebîri'l-Mute âl İrâbu Şerhi'l-Mu'allakât*, 1/230.

⁹⁹ Züheyr b. Ebî Sülmâ, *Dîvânu Züheyr b. Ebî Sülmâ*, 71; Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'â*, 69; Muhammed Ali Tâha ed-Durre, *Fethu'l-Kebîri'l-Mute âl İrâbu Şerhi'l-Mu'allakât*, 2/313.

¹⁰⁰ Muhammed Ali Tâha ed-Durre, *Fethu'l-Kebîri'l-Mute âl İrâbu Şerhi'l-Mu'allakât*, 2/314-315.

¹⁰¹ Züheyr b. Ebî Sülmâ, *Dîvânu Züheyr b. Ebî Sülmâ*, 75; Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'â*, 73; Muhammed Ali Tâha ed-Durre, *Fethu'l-Kebîri'l-Mute âl İrâbu Şerhi'l-Mu'allakât*, 2/322.

¹⁰² Muhammed Ali Tâha ed-Durre, *Fethu'l-Kebîri'l-Mute âl İrâbu Şerhi'l-Mu'allakât*, 2/322.

(*Düşmanımızı kahreyleyen yüce kudret ve izzetimiz*), ta eskiden beri, bizi kiskanların gözlerini elbetteki kör etmiştir.¹⁰³

Muallaka şairlerinden Hâris b. Hillize'ye ait bu beyitte yer alan ve mefulün bih (nesne) konumunda olan عيون kelimesinin başına gelen bâ harfi, zait harf konumunda olup tekit için kullanılmıştır.¹⁰⁴

Bâ harfinin zait bir harf ve tekit için kullanıldığı beyitler dikkatle incelendiğinde buradaki bâ edatının aynı zamanda ilsâk manasını yansıttığı görülmektedir. Nitekim bu konumdaki bâ her ne kadar zait olsa da bunun gereksiz anlamındaki fazlalık anlaşılmamalıdır. Sonuçta bittiği kelimeye kesinlik manasını kazandırdığı gibi söz konusu kelimeyle doğrudan ilişkili olmasından ötürü ilsâk manasını da barındırdığı aşikardır. Neticede bu konumdaki bâ harfi de asıl manasıyla birlikte yan anlamda kullanılmaktadır.

Sonuç

Yapılan ilk tetkikte muallaka şiirlerinin tamamında bulunan bâ harf-i cerrinin muhtelif manalarda kullanıldığı mülahaza edilmiştir. Bunların arasında en çok kullanılan zarf-ı mekân manasıdır. Birçok manada kullanılan bâ harf-i cerrinin muallaka şiirlerinde *gaye* anlamı hariç bütün anlamlarıyla kullanıldığı dikkat çekmektedir. En çok Tarafe b. el-Abd'in muallakasında kullanması da dikkat değeridir.

Hurûfu'l-me'âneniden bâ harf-i cerrî ilsâk ifade ettiği asıl anlamının yanı sıra cümledeki yerine göre farklı manalara geldiği konusunda dilbilimcileri arasında görüş farklılığı görülmektedir. Kimilerine göre bâ harfinin anlamı ilsâktan ibarettir; diğer manaları yansıtması ise dolaylı olup başlı başına bu harfe özgü bir mana değildir. Bazılarına göre ise bâ harfinin yansıttığı bu manaların her biri asıl manasından bağımsız olarak cümledeki konumuna bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Muallaka şiirlerinde "bedel", "mukâbele" ve "mücâveze" manalarının dışında bâ harfinin bulunduğu konuma göre ifade ettiği her bir mana içinde, ilsâk olan asıl manasını da taşıdığı görülmektedir. Muallaka şiirlerinde bâ harfinin salt ilsâk manasında nadir kullanıldığı müla-

¹⁰³ Züheyr b. Ebî Sülmâ, *Dîvânu Züheyr b. Ebî Sülmâ*, 75; Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'û*, 73; Muhammed Ali Tâha ed-Durre, *Fethu'l-Kebîri'l-Mute'âl İ'râbu Şerhi'l-Mu'allakât*, 2/322.

¹⁰⁴ Muhammed Ali Tâha ed-Durre, *Fethu'l-Kebîri'l-Mute'âl İ'râbu Şerhi'l-Mu'allakât*, 1/487.

haza edilir. Netice itibariyle bu da bâ harfinin bulunduğu aynı konumda hem asıl ve hem yan anlamı yansıtabildiği ve dolayısıyla birinci görüşünün daha hüsnü kabul gördüğü anlaşılmaktadır.

Muallaka şiirlerinde dağ, ova, vadi gibi çeşitli mekân adlarının çokça zikredildiği görülmektedir. Bâ harfinin bu şiirlerde en çok mekân zarfı manasını yansıtmaması da bundan kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu da bir manalı harfin cümle içerisinde veya başka bir kelimeyle kullanılmadan haddi zatında ne asıl ne de tali anlamının olmadığına apaçık delildir. Buna göre bir harfin hakiki veya mecazi anlamı metindeki kullanımının sıklığına bağlı olarak tezahür etmektedir.

Muallakalarda kase (yemin) üslubunda ağırlıklı olarak ömür üzerine yemin edilmektedir. Bu yemin ifadesiyle lâm harfi kullanılır. Bunun için muallaka şiirinde bir yer hariç bâ harfinin kase manasında kullanılmadığı görülür. Bu da bir manalı harfin, bulunduğu metnin konusuna bağlı olarak anlamlarının da şekillendiğini göstermektedir. Dolayısıyla bâ harfinin genel anlamda ağırlıkta kullanıldığı bir tali manası bulunmayıp kullanıldığı metnin sıyak ve sibakına göre muhtelif manalarda kullanılması söz konusudur. Yani bir manalı harfin daha çok hangi anlamda kullanması, yer aldığı metnin konusuna göre değişkenlik arz etmektedir.

Kaynakça

- Abd Rûmî, M. Muzaffef. "Me'ânî'l-Bâ fî Sûrati'l-Bakara". *Mecelletü Vâsıt li'l-Ulûmi'l-İnsâniyye ve'l-İctimâiyye* 5/10 (2009), 91-57.
- Abdulmunim, Ahmed Sabrî. "Eseru'l-İhtilâfi fî Harfi'l-Bâ fi'htilâfi'l-Fukahâ". *Mecelletü Buḥûsi Külliyyati'l-Âdâb* 27/105 (Nisan 2016), 539-557.
- Akçakoca, Yusuf. *Arap dili sözdiziminin anlambilim boyutu -Cümle öğeleri, kurgusu ve anlam-*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019.
- Amr b. Külsûm, Ebü'l-Esved b. Mâlik. *Dîvânu Amr b. Külsûm et-Teğlibî*. Thk. Eymen Meydân. Cidde: en-Nâdi el-Edebi's-Sakâfi, 1992
- Antere b. Şeddâd b. Amr el-Absî. *Dîvânu Antere*. Thk. Muhammed Sa'îd Mevlî. Kahire: el-Mektebu'l-İslâmî, 1964.

- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *es-Şihâh tâcu'l-luğati ve şihâhu'l-'Arabîyye*. Thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr. Beyrut: Dâru'l-'ilm li'l-melâyîn, 1990.
- Durre, Muhammed Ali Tâha. *Fethu'l-Kebîri'l-Mute'âl İ'râbu Şerhi'l-Mu'allakât*. Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 198.
- Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed. *Şerhü'l-Kaşâidi's-seb'i't-çivâl*. Thk. Abdusselâm b. Hârûn. Dımaşk: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- Esed, Nâsiruddîn. *Maşâdiru's-şiri'l-câhilî ve kıymetue't-Târihiyye*. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1988.
- Feyyûmî, Ebû'l-Abbâs Hatîbüddehşe Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Hamevî. *el-Mişbâhu'l-munîr fî ğarîbi's-Şerhi'l-kebîr*. Thk. Eymen Abdurrezâk eş-Şevvâ. Dımaşk: Dâru'l-Feyhâ', 2016.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed. *Mu'cemu'l-kâmus'il-muĥîf*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2011.
- Hâris b. Hillize, Ebû Ubeyde (Ebü'z-Zalîm) b. Mekrûh el-Yeşkürî el-Bekrî. *Dîvânu Hâris b. Hillize el-Yeşkurî*. Thk. Mervân el-'Aţîyye. Dımaşk: Dâru'l-Hicre, 1994.
- Hâşimî, Ahmed b. İbrâhîm b. Mustafâ es-Seyyid el-Hâşimî. *Cevâhiru'l-edeb fî edebiyâtı ve inşâi luğati'l-'Arab*. Kahire: Dâru'l-Ĥadîs, 2013.
- Hendar, Rabia Abdusselam Muhammed. "Harfu'l-cerr (el-Bâ) Beyne's-Siyâkâti'l-Kur'âniyye ve'd-Delâleti'l-Mu'cemiyye". *Mecelletü Külliyyati'l-Luğât* 17 (Mart 2018), 71-84.
- İbn Abdi Rabbih, Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Habîb el-Kurtubî el-Endelüsî. *el-İkdü'l-ferîd*. Thk. eş-Şirbînî Şerîde. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2013.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdullâh Cemâluddîn. *Muġni'l-lebîb*. Thk. Mâzin el-Mubârek-Muhammed Ali Ĥamdullâh. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1964.
- İbn Mâlik, Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh et-Tâî el-Endelüsî el-Ceyyânî. *Şerhu't-Teshîl*. Thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ' - Târik Fethî es-Seyyid. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-'İlmiyye, 2009.

- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-'Arab*. Kahire: Dâru'l-Ḥadîs, 2013.
- İbn Süleyman, Fehd. "Delâletü'l-Bâ 'ala't-Tab'iz fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm". *Mecelletü Merkezi'l-Ḥidme li'l-İstişârâti'l-Bahsiyye ve'l-Luğât* 22/62 (Nisan 2020), 1-33.
- İbrahim, Nibrâs Hamîd. "Me'ânî Harfeyi'l-Cerr el-Bâ ve Min fî Sûreti'l-Enfâl". *Mecelletü Külliyyati'l-Ulûmi'l-İslâmiyye* 1/58 (Haziran 2019), 532-558.
- İkbal, Muhammed. "Me'ânî Harfi'l-Bâ 'İnde'n-Nahviyyîn ve'l-Usûliyyîn". *Al-lisân Al-'arabi: Jurnal Pendidikan Bahasa Arab* 1/2 (Haziran 2022), 28-41.
- İmruülkays, Ebû Vehb Hunduc b. Hucr b. el-Hâris Âkilü'l-Mürâr. *Dîvânu İmruülkays*. Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. Dimaşk: Dâru'l-Me'ârif, 2009.
- İrbîlî, Alâuddîn b. Ali. *Cevâhiru'l-edeb fî ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2009.
- Kızılkaya, Yakup. "Harf-i Cerle Müte'addîlik Bağlamında Fiil-harf-i Cer İlişkinin Tahlili", *EKEV Akademi Dergisi* 81 (2020), 507-521.
- Kocabıyık, İbrahim - Akgül, Pınar. "Arap Dilinde Bâ-i Sebebiyye ve Anlamları". *Türkiye Akademik Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 3/2 (Aralık 2020), 36-43.
- Lebîd b. Rebîa, Ebû Akîl b. Mâlik b. Ca'fer el-Âmirî el-Ca'ferî. *Dîvânu Lebîd b. Rabî'a*. Thk. Ömer Fârûk et-Tabbâ'. Beyrut: Dâru'l-Erkam İbnu'l-Erkam, ts.
- Mâlekî, Ahmed b. Abdinnur. *Raşfu'l-mebânî fî şerḥi ḥurûfi'l-me'ânî*. Thk. Ahmed Muhammed el-Ḥarrât. Dimaşk: Dâru'l-Ḳalem, 2014.
- Mudhî, Halil İbrahim. "Eseru Harfi'l-Bâ fî Ba'dî'l-Ahkâmî'l-Fıkhiyye". *el-Mecelletü'l-İlmiyye bi Külliyyati'l-Âdâb* 30 (Ocak 2017), 1163-1190.
- Murâdî, Hasan b. Kasım. *el-Cene'd-dânî fî ḥurûfi'l-me'ânî*. Thk. Fahrüddîn Kabâve - Muhammed Nedîm Fâdil. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2016.

- Şihâb, Muhammed Kâmil. "Harfu'l-Bâ ve Eseruhû fi'l-Ahkâmî'l-Fıkhiyye". *Irak Üniversitesi Dergisi* 54/2 (2022), 264-273.
- Tarafe b. el-Abd, Ebû Amr Tarafe (Amr) b. Süfyân b. Sa'd el-Bekrî el-Vâilî *Dîvânu Tarafe b. el-Abd*. Şrh. el-A'lem eş-Şentemrî. Thk. Duriyye el-Hatîb - Lutfî es-Sakkâl. Beyrut: el-Müessese'l-'Arabiyye, 2000.
- Tülücü, Süleyman. "Muallakât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları (2020) 30/308-310.
- Wâdi, Munshid Fâleh. "Bâ'nın Arap Dilindeki Anlamları ve Kur'an-ı Kerim'deki Kullanımı". *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (Nisan 2016), 7-29.
- Zevzenî, Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed. *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'a*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2009.
- Züheyr b. Ebî Sülmâ, Ebû Sülmâ (Ebû Büceyr) (Rebîa) b. Riyâh el-Müzenî. *Dîvanu Züheyr b. Ebî Sülmâ*. Thk. Ömer Fârûk et-Tabbâ'. Beyrut: Dâru'l-Erkam İbnu'l-Erkam, ts.